

C. Klitgaard: "Blade af Vendsyssels Historie" uddrag om Vendsyssel og Jerslev Herred. Kap. I

Nænsomt "oversat" fra gotisk skrift

Ved Vendsyssel forstår vi (1899) den nordligste del af Jylland, nemlig den landstrækning nord for Limfjorden, der omfatter, Horns, Vennebjerg, Børglum, Dronninglund, Hvetbo og Kjær Herred. I Oldtiden og i begyndelsen af Middelalderen synes man at have kaldt alt landet nord for Limfjorden "Vendle" eller "Vendlesyssel", og navnet på vandfuld herred, der i ældre tid blev skrevet "Vendlefolkæreth", synes at tyde på, at Vendelboernes rige endog strakte sig syd for Limfjorden.

Jylland var i ældre tid inddelt i 13 Sysler, hvoraf de to i Sønderjylland; hvornår denne inddeling har fundet sted, er ikke bekendt, men da "Syssel" betyder et distrikt, som man har fået overdraget myndigheden over, er det sandsynligt, at sysselinddelingen er sket kort efter, at Danmark er blevet samlet til et rige, eller efter at det dog er samlet under nogle få konger.

Mulig har da en del af de småriger, hvoraf Danmark forhen bestod, beholdt deres grænser, således at disse blev Sysseigrænser, og ligeledes synes det, som om en del af Syslerne havde navn efter særegne folkestammer, der beboede de forskellige småriger.

De lærde er uenige om, hvoraf navnet "Vendle" har sin oprindelse, men flertallets anskuelse er dog nok denne, at navnet hidrører fra landsdelens beliggenhed, eller med andre ord, fra den omstændighed, at Jylland her ender, og kysten altså drejer omkring. Islændingene kaldte Vendsyssel for Vendilskagi, "Skagi" betyder Forbjerg, (jævnfør: Skagen); heri er mulig atter bekræftelse på den formodning, at sysselnavnet "Vendle" hentyder til landsdelens geografiske forløb.

Syslerne var igen inddelt i Herreder; et Herred betyder et Distrikt, der stiller 120 krigere til ledingsfærd; og denne inddeling er ligeledes ældgammel, ja sandsynligvis endnu ældre end sysselinddelingen.

Herrederne var tidligere, ligesom nu, inddelte i sogne (ordet sogn afledes af "at søge"), hvor gammel denne inddeling er, vides ikke; den har næppe været så konstant som herredsinddelingen, idet landets opdyrkning og skovenes rydning bragte forandringer heri. Oprindeligt søgte beboerne Tingstedet eller Gudehovet. Efter kristendommens indførelse blev kirkerne sogneboernes samlingssted, og sognets udstrækning fik derved sin begrænsning, idet kirkerne i hvert sogn blev anlagt nogenlunde centralt.

Ved sysselinddelingen blev den del af Jylland, der ligger nord for Limfjorden, adskilt i Vendlesyssel og Thysyssel; midt imellem dem lå Hanherrederne, der allerede tidlig udgjorde en egen fordeling og snart hørte henregnedes til Thy, snart til Vendsyssel. I Valdemars Jordebog fra 1231 regnes Hanherred således til Thy, men 1343 synes det at have hørt til Vendsyssel.

Herredsinddelingen i Vendsyssel var i det væsentlige som nu (1899), dog er der et par gange foretaget nogle omlægninger og navneforandringer i Midtvendsyssel. Således hed størstedelen af Dronninglund herred og en del af Børglum Herred indtil 1825 Jerslev Herred; sidstnævnte blev da nedlagt og størsteparten deraf delt mellem Børglum Herred og det nyoprettede Dronninglund Herred. Efter 1231 fandtes et Skovbo Herred, der dog blev nedlagt i det 16. århundrede. Det bestod af Vester Brønderslev, Jerslev, Albæk, Skæve, Tårs, Understed, Voer, Hørby, Volstrup og Torslev sogne. Oprindeligt var det kun et såkaldt Maging for Skovbo Fjerding i Børglum Herred, og det syntes ikke at have haft de fulde rettigheder som herredsting.

Af et tingsvidne af 1501 ses således, at det havde været lov, ret og lovlig sædvane, at hvilken mand, der ville rejse tiltale mod nogen af de Skovbymænd, der plejede at søge skovbothing, måtte stævne dem til Børglum Herredsting og give dem varsel derom ved skovbothing.

I sognenavnet Skjæve har vi uden tvivl en erindring om Skovbo Herred; det kaldtes nemlig omkring år 1600 Skou eller Skeu sogn.

Hjørring var hovedstaden i Vendsyssel. I denne by, der allerede var til før 1000, var Vendelbo Sysselting, der stod over herredstingene, for så vidt sager af mere almen interesse afgjordes der; det nævnes ofte i gamle dokumenter, således 1418 og 1505. I Hjørring var ligeledes i Middelalderen et vigtigt mønsted, og før Reformationen residerede biskoppen over Vendelbo Stift som oftest på den lige uden for byen liggende bispegård, det såkaldte Vistrup. Herom mere siden.

Hvad Vendsyssels udseende i de ældre tider angår, da er kilderne før år 1100 meget sparsomme. De ældste efterretninger, vi har om Danmark, stammer fra græske og romerske skribenter; men da disses kundskaber om de nordlige lande i reglen vare meget ufuldkomne som følge af, at ingen i den gang civiliserede egne havde nøjere Kendskab til det nordlige Europa, får vi ikke meget at vide om vort lands udseende i tiden omkring Kristi fødsel. Nogle forfattere ville mene, at allerede Fønikerne have befaret vore kyster for at opkøbe rav og pelsværk, og en købmand Pytheas, fra den fønikiske koloni Marseille fortæller ganske vist i set skrift, der nu kun kendes i anden hånds brudstykker, hvorledes han omved 300 år f. Kr. sejlede ca. 150 mil nord efter fra den engelske kanal. Han kom til et land, som undertiden var tørt og undertiden overskyldt af havet (ebbe og flod). Han beskriver også landet Thule, hvorved man forstår Norge, om hvilket han fortæller, at klimaet har var råt og fugtigt, og beboerne tog deres kornafgrøde i hus og tærskede det inde, hvilket var ukendt i de sydlige lande. Endvidere bemærker han, at indbyggerne lavede vin af honning. At Pytheas på denne rejse også har gæstet Jylland, synes et par omstændigheder i skriftet at tale for, men beviseligt er det næppe. Fra en noget senere tid have vi imidlertid efterretninger om Jylland, nemlig hos de græske geografer Strabo (levede på Kristi tid) og Ptolemæus (ca. 130 e. Kr.) samt hos de romerske skribenter Mela (50 e. Kr.) og Tacitus (130 e. Kr.)

Af disse giver Ptolemæus den bedste underretning.

Plinius fortæller, at den romerske flåde sejlede omkring Cimbrernes forbjerg, hvorfra man skulle ud over et vidstrakt hav. I en indskrift, som den romerske kejser Augustus, der regerede på Kristi tid, har ladet indhugge på en tempelmur i Angora i Lilleasien, siger han: ”Min flåde sejlede fra Rhinens udløb mod de østlige egne lige til Cimbrernes land, hvorhen aldrig før nogen romer var trængt frem, enten til fods eller vands, Cimbrer, Charuder, og Semmoner og andre af Gernanernes folk i disse lande bad ved sendebud om mit og det romerske folks venskab.”

Såfremt der ved Cimbrernes land forstås Jylland, synes Plinius' efterretning at gå ud på, at romernes flåde havde omsejlet denne halvø. Sandsynligheder er også derfor, skønt andre af Oldtidens skribenter vil vide, at den romerske flåde, aldrig kom nord for Elben, og nogle historikere have derfor ment, at Cimbrernes forbjerg burde søges i det nordlige Bremen fremfor i det nordlige Jylland.

Ptolemæus kalder Jylland ”Chersonesus Cimbrica” (den cimbriske halvø), og hans geografi ledsages af et kort over de nordlige lande. Til grundlag for dette kort må antages romerske observationer, der næppe kunne være foretagne ved anden lejlighed end det oven for nævnte togt til vore kyster. Kortet er naturligvis mangelfuld i detaljerne, men dog af stor interesse.

Ptolemæus' geografi indeholder også gradmålinger til bestemmelse af de forskellige landes beliggenhed og røber derved forfatterens anstrengelser for at gøre arbejdet så nøjagtigt som muligt. I henseende til Vendsyssels historie er ovennævnte skrift af særlig interesse.

Forfatteren siger nemlig: Over for den Cimbriske Halvø ligger tre øer, som man kalder de Alociske. Hvilke, der herved forstås, har der været talt meget og skrevet meget om, men størst tilslutning har den anskuelse vundet, at de Alociske øer har været den del af Jylland, der ligger nord for Limfjorden, og at Ptolemæus kun har regnet Jyllands længde indtil Limfjorden.

At den nordlige del af Jylland har hævet sig meget, og at hævningsen synes at være begyndt i Bronzealderen (før Kr. fødsel) og at være standset forinden Middelalderens begyndelse (800 e. Kr.). At Vendsyssel forhen har bestået af flere øer er derfor højst sandsynligt, i hvert fald ved vi, at havet mange steder har skåret sig langt ind i landet, særlig i Vendsyssels sydlige del, der er lavt liggende.

Således har man fundet havbund under Vildmosen, og flere strækninger i Åby, Jetsmark, Hune, Saltum, Alstrup, V. Hjermitlev, Ingstrup, Thise og Vrensted sogne, har ligeledes en gang været havbund, thi også her findes sandbundslag med skaller af forskellige endnu levende muslingearter. Det skal dog her bemærkes, at man under tørvelaget i Vildmosen har fundet stensatte gravsteder fra århundrederne omkring Kristus, og at mosen eller i hvert tilfælde dele af denne den gang havde haft overfalde; partielle terrænsænkninger må derfor have fundet sted siden den tid, eller også har mosen udbredt sig over omgivelserne ved, at dens afløb er blevet tilstoppede.

Foretager vi en sænkning af en snes fod, ved vi, at der af Vendsyssel og Thy kun bliver tre større og nogle mindre øer tilbage.

Ptolemæus nævner flere af de på den Cimbriske Halvø bosiddende folkestammer, således Charuder og Cimbrer i den nordlige del; ja, allerede Plinius den ældre, der døde 79. e. Kr. siger, at Jylland var beboet af Cimbrer. Antager vi dernæst, at det egentlige Jylland kun regnedes at strække sig til Limfjorden, og at Vendsyssel og Thy på hin tid var øer, de Alociske, genfinder vi Cimbrers og Charuders hjemsted i de to sysler, der ligger nærmest syd for fjorden, nemlig Himmer- og Harsyssel. At romerne særlig har interesseret sig for Cimbrernes hjemsted, er jo let forståeligt, når vi tænker på Cimbrernes og Centonernes skrækindgydende togt mod Rom, hvilket vi senere skal omtale.

Efter denne flygtige omtale af de gamle græske og romerske skribenters anskuelser om vore egne, ville vi se, hvad de ældste nordiske kilder siger om Vendsyssel.

Den ældste beskrivelse er af kannikken Adam fra Bremen, der levede på Svend Æstridsens tid, og som om ved 1070 skrev en bog om Danmarks beliggenhed. Han siger: ”Jyllands bredde er størst ved Ejderen, men derfra trækker det sig lidt efter lidt sammen som en tunge indtil den krog, kaldet Vendila, hvor Jylland ender. Der er den korteste overgang til Norge. Jorden er der ufrugtbar, og al ting synes øde, undtagen de egne, som ligger op til floder, thi jorden er saltagtig og består mest af lave tomme sletter”. Om Jylland i sin helhed siger han, at der er mere øde end i Tyskland, hvor der dog er tyk skov; Jorden er ufrugtbar, og kysterne er usikre på grund af sørøvernes anfald. Landet er derfor kun dyrket på få steder og knap bekvem til menneskelig bolig.

Da Adam forfattede sin beskrivelse på grundlag af andres meddelelser, er der sandsynligvis en del overdrivelser i beretningen om Jyllands øde tilstand; thi vi vide fra anden kilde, at folkemængden på hin tid var ret betydelig; men det er dog utvivlsomt, at de hyppige krige og sørøvernes hærgninger havde været hindrende for landets opdyrkning og vel endog bevirket, at strækninger, der før havde været beboede, atter bleve affolkede. Adam kalder Vendsyssel og Thy øer, men da han ikke altid er så nøjeregnende, er det næppe heraf bevist, at de nævnte landsdele vare adskilte.

Om karakter og skikke taler han ikke meget; dog siger han, at beboerne foretrækker døden frem for straf (trældom, hug) og går i døden uden klage; ligeledes have de stor afsky for gråd og lignende smertensytringer. De ere ikke fredsommelige eller trofaste mod hinanden, men fejde ofte indbyrdes. Også have de måske meget andet, såvel i love som sæder, der strider mod ret og billighed, af hvilket intet synes Adam nyttigt at fortælle, undtagen at de straks sælge "besovede kvindfolk".

Af andre nordiske kilder, der giver oplysninger om Vendsyssel, skulle som de vigtigste nævnes: 1) Den engelske munk Ælnots skrift om Knud den Helliges historie, skrevet omkring år 1120, 2) Svend Agesens Danmarkshistorie fra ca. 1190, 3) Saxos Krønike fra ca. 1200, samt 4) de islandske sagaer, hvoriblandt særlig fremhæves, Knytlinge Saga.

Da disse kilder imidlertid ville blive anførte på senere stadium, skulle vi her foreløbig forbigå dem og kun anføre, at i Hanger – Rolfs Saga siges: ”Vesten for Limfjorden ligger Vendil-skagi: i Jorung er hovedstad”. Islænderne kaldte ofte vort nordvest for vest. Jorung er- som let forstås – byen Hjørring.